

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY SOHANI MOLIALASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mamataliyev Isroil Musurmanovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Iqtisodiyot ta’lim yo’nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: dotsent i.f.f.d Akbarov B.U

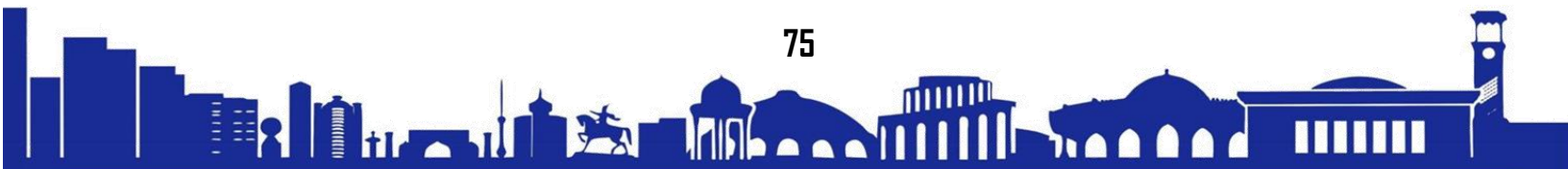
ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqola O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy soha (ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, ijtimoiy himoya)ni moliyalashtirish tizimining institutsional va iqtisodiy jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi mustaqillikdan keyingi davrda shakllangan moliyalashtirish mexanizmlarini tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va joriy muammolarni aniqlash asosida takomillashtirish yo‘nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Maqolada O‘zbekistonning ijtimoiy siyosati va byudjet tizimining transformatsiyasi kontekstida davlat byudjeti, xalqaro grantlar, xayriya fondlari va davlat-xususiy sherikligi kabi turli moliyaviy manbalarning o‘zaro munosabati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyalashtirishning markazlashganligi, resurslarning notekis taqsimlanishi va natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish tamoyilining etarli darajada joriy etilmaganligi asosiy kamchiliklar hisoblanadi. Taklif etilgan yechimlar institutsional islohotlar, mahalliy byudjetlarning imkoniyatlarini kengaytirish, shaffoflikni oshirish va nog‘araziy sektorni rag‘batlantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy soha moliyalashtirishi, byudjet siyosati, ijtimoiy xarajatlar, davlat-xususiy sheriklik, natijaga yo‘naltirilgan byudjet, O‘zbekiston, ijtimoiy himoya, ta’lim moliyasi, sog‘liqni saqlash moliyasi.

KIRISH

Ijtimoiy soha – har qanday davlatning barqaror rivojlanishi va aholi farovonligining asosiy ko‘rsatkichi bo‘lib, u ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, sport va ijtimoiy himoya kabi hayotiylik ahamiyatiga ega bo‘lgan xizmatlarni qamrab oladi. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, reja iqtisodiyotidan bozor mexanizmlariga o‘tish jarayonida ijtimoiy sohani moliyalashtirish tizimini tubdan qayta qurish zarurati tug‘ildi. Sovet davridagi markazlashgan, universal taqsimot modelidan samaraliroq, bozor va ijtimoiy

adolat tamoyillarini uyg'unlashtirgan modelga o'tish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi.

Muammoning dolzarbligi: O'zbekiston iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolgan holda, aholining keng qatlamlariga sifatli va qulay ijtimoiy xizmatlarni taqdim etish masalasida muhim qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu qiyinchiklar, bir tomondan, cheklangan byudjet resurslari, ikkinchi tomondan, mavjud resurslardan samarasiz foydalanish, shuningdek, moliyaviy manbalarning xilma-xilligi va ularni boshqarish mexanizmlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi bilan bog'liq.

Tadqiqotning magsadi: O'zbekistonda ijtimoiy sohani moliyalashtirishning zamonaviy holati, o'ziga xos xususiyatlari, muammolari va rivojlanish istiqbollarini kompleks tahlil qilish.

Tadqiqotning vazifalari:

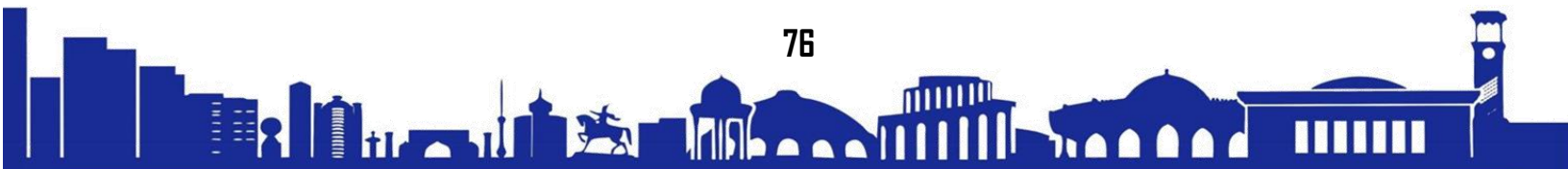
1. Ijtimoiy sohani moliyalashtirishning asosiy manbalari va ularning evolyutsiyasini o'rganish.
2. Moliyalashtirish tizimining institutsional tuzilishini tahsil qilish.
3. Samaradorlik, adolat va barqarorlik nuqtai nazaridan moliyalashtirish tamoyillarini tahlil qilish.
4. Aniqlangan muammolar asosida takomillashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning uslubiy asosi: Tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni tahli qilish va me'yoriy-huquqiy hujjatlarni o'rganish.

1. ADABIYOTLAR SHARHI (LITERATURE REVIEW)

Ijtimoiy sohani moliyalashtirishga oid tadqiqotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda rivojlangan:

Ijtimoiy xarajatlar iqtisodiyoti: Bu yo'nalishda A. Sen, J. Stiglitz, P. Samuelson kabi iqtisodchilarning ishlari asosiy hisoblanadi. Ular davlat aralashuvining ijtimoiy adolat va farovonlikni ta'minlashdagi rolini, shuningdek, ijtimoiy xizmatlarning "jamoat tovari"

sifatidagi xususiyatlarini o'rganganlar. Bu nazariyalar O'zbekiston kontekstida byudjet mablag'larining ajratilishi uchun asos bo'la oladi.

Byudjet islohotlari va natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (RBB): Xalqaro amaliyotda (Jahon banki, OECD hisobotlari) davlat xarajatlarini boshqarishning zamonaviy usullari, xususan, natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirishga o'tish tajribasi keng yoritilgan. Bu yondashuv O'zbekistonda amalga oshirilayotgan byudjet siyosati islohotlari uchun qimmatli manba hisoblanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda ijtimoiy moliyalashtirish: Lotin Amerikasi va Sharqiy Yevropa mamlakatlarining tajribasi (masalan, Bolgariya, Polsha, Braziliya) turli moliyaviy manbalarni (grantlar, DXS, mahalliy soliqlar) jalb qilish va ularni samarali boshqarish mexanizmlarini tahlil qilish imkonini beradi.

O'zbekiston kontekstidagi tadqiqotlar: Mahalliy olimlar (masalan, O'zbekiston Fanlar akademiyasi iqtisodchilari, O'zbekiston moliya vazirligi ekspertlari) tomonidan ijtimoiy soha xarajatlarining dinamikasi, ularning YaIMdagi ulushi, shuningdek, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalaridagi aniq moliyaviy muammolar o'rganilgan. Biroq, moliyalashtirishning barcha manbalarini qamrab oluvchi va ularning o'zaro ta'sirini tahsil qiluvchi kompleks tadqiqotlar hozircha kam.

Ushbu maqola adabiyotdagi mavjud bo'shliqni – ya'ni O'zbekistonning o'ziga xos institutsional muhitida turli moliyaviy manbalarning integratsiyasi va ularning samaradorligini baholash masalasini yoritishga qaratilgan.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqot quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlar va usullar asosida amalga oshirildi:

1. Tizimli yondashuv: Ijtimoiy sohani moliyalashtirishni butun bir tizim sifatida, uning tarkibiy qismlari (qonunchilik bazasi, institutlar, moliyaviy oqimlar, natijalar) va tashqi muhit (iqtisodiy, demografik, siyosiy omillar) bilan o'zaro aloqadorligida o'rganish.

2. Statistik tahlil: O'zbekiston Respublikasining Davlat statistika qo'mitasi, Moliya vazirligi, Jahon banki va Xalqaro valyuta fondining ochiq ma'lumotlar bazalaridagi rasmiy statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Ijtimoiy maqsadli xarajatlarning YaIM va umumiy byudjet xarajatlari ichidagi ulushi, ularning o'sish sur'atlari, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan xarajatlar dinamikasi tahlil qilindi. Ma'lumotlarni qayta ishlash va vizuallashtirishda MS Excel dasturidan foydalanildi.

3. Qiyosiy tahlil: O'zbekistonning moliyalashtirish ko'rsatkichlari Markaziy Osiyo mamlakatlari (Qozog'iston, Qirg'iziston) va rivojlanish darajasi yaqin bo'lgan boshqa davlatlar parametrlari bilan solishtirildi. Bu o'ziga xos xususiyatlarni va umumiy tendensiyalarni ajratib ko'rsatishga imkon berdi.

4. Me'yoriy-huquqiy tahlil: O'zbekiston Respublikasining "Byudjet kodeksi", "Ta'lim to'g'risida", "Sog'liqni saqlash to'g'risida" gi qonunlari, Prezident farmonlari va qarorlari, shuningdek, ijtimoiy sohani moliyalashtirishni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi.

5. Tavsiflovchi usul: Olingan barcha ma'lumotlar va tahlillar tizimlashtirilib, izohlandi va umumlashtirildi.

Tadqiqot chegaralari: Tadqiqot asosan 2017-2023 yillardagi ma'lumotlar asosida amalga oshirilgan. Ijtimoiy sohaning barcha tarmoqlari umumiy jihatdan ko'rib chiqilsa-da, e'tibor moliyalashtirish mexanizmlarining o'ziga xos xususiyatlariga qaratilgan.

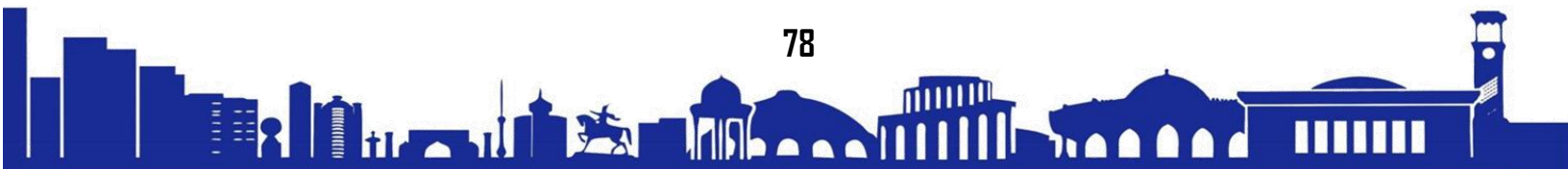
3. NATIJALAR VA MUHOKAMA (RESULTS AND DISCUSSION)

3.1. Moliyalashtirish manbalarining tarkibi va evolyutsiyasi

O'zbekistonda ijtimoiy sohani moliyalashtirish manbalari diversifikatsiyalashish jarayonida. 1990-yillarda deyarli yagona manba davlat byudjeti bo'lsa, hozirgi kunda beshta asosiy manba ajralib turadi:

- Markaziy davlat byudjeti (asosiy, dominant manba; ta'lim va sog'liqni saqlash xarajatlarining 70% dan ortig'i).
- Mahalliy byudjetlar (tadbirkorlik subyektlaridan undiriladigan soliqlar va davlat yordami hisobiga; aholiga yaqin bo'lgan obyektlarni ta'mirlash, madaniyat va sport tadbirlarini moliyalashtirish).
- Xalqaro moliyaviy institutlar grantlari va kreditlari (infratuzilma loyihalari, texnik yordam, malaka oshirish dasturlari; ayniqsa, sog'liqni saqlash sohasida sezilarli).
- Xayriya fondlari va nodavlat notijorat tashkilotlari** (ko'proq maqsadli, loyihaviy yordam, ijtimoiy himoya sohasida faol).
- Jamoatchilik mablag'lari va to'lovlar (qo'shimcha tibbiy xizmatlar, qo'shimcha ta'lim xizmatlari, maktabgacha va maktabdan tashqari ta'lim).

3.2. Asosiy muammolar va ularning sabablari

1. Markazlashganlik va notekislik: Asosiy qarorlar va resurslar markazda to'planganligi sababli, hududiy va mahalliy ehtiyojlar to'liq hisobga olinmaydi. Natijada, Toshkent va yirik shaharlar bilan chekka qishloq hududlari o'rtasida xizmatlar sifati va mavjudligi jihatidan katta tafovut mavjud.

2. Kirish-kelir mexanizmining sustligi: Muassasalar faoliyati natijalari (masalan, talabalar bilim darajasi, bemorlarning sog'ayish ko'rsatkichlari) ularga ajratiladigan mablag' miqdori bilan bevosita bog'lanmagan. Bu "xarajat qilish uchun xarajat qilish" mentalitetini kuchaytiradi.

3. Xususiy sektor va NNTlarning cheklangan roli: Qonuniy cheklovlar, soliq imtiyozlarining yetishmasligi va davlat monopoliyasi xususiy va nodavlat manbalarning salmog'ini sezilarli darajada pasaytiradi.

4. Korrupsiyaga moyillik va shaffoflikning pastligi: Mablag'larning harakatlanishi va ularga sarflanishi bo'yicha ochiq ma'lumotlarning etishmasligi samaradorlikni pasaytiradi va noqonuniy amaliyotlar uchun zamin yaratadi.

3.3. Takomillashtirish yo'nalishlari

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralar majmuasi taklif etiladi:

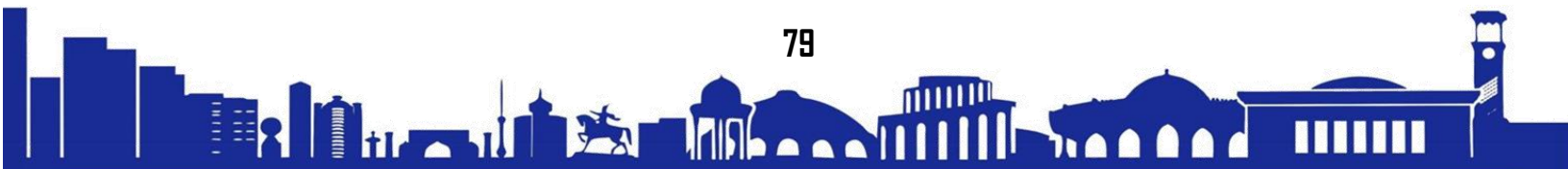
1. Institutsional islohot: Ijtimoiy soha muassasalariga kengroq moliyaviy va ma'muriy mustaqillik berish, ularni "xizmat ko'rsatuvchi provayder"ga aylantirish.

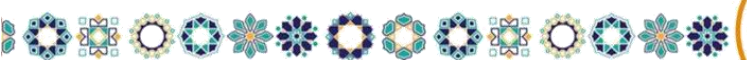
2. Natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish (RBB) tamoyilini joriy etish: Mablag' ajratishni faoliyat ko'rsatkichlari (KPI) va aniq ijtimoiy natijalar (masalan, davolanish darajasi, bitiruvchilarning ishga joylashishi) ga bog'lash.

3. Moliyaviy-manaviy diversifikatsiya siyosatini davom ettirish: Davlat-xususiy sherikligini rag'batlantirish, xayriya faoliyati uchun kengroq soliq imtiyozlari joriy etish, xalqaro grantlarni jalb qilishda faollikni oshirish.

4. Mahalliy byudjetlarning imkoniyatlarini haqiqiy kengaytirish: Hududlarga soliq solish va xarajatlarni rejalashtirishda ko'proq vakolatlar berish.

5. Raqamlashtirish va ochiqlik: Barcha ijtimoiy xarajatlar bo'yicha ma'lumotlarni ochiq portalda e'lon qilish, aholining monitoring qilish imkoniyatini yaratish.

XULOSA

O‘zbekistonda ijtimoiy sohani moliyalashtirish tizimi murakkab va dinamik rivojlanayotgan hodisadir. U o‘zida nafaqat iqtisodiy, balki chuqur ijtimoiy-siyosiy ma’nolarni anglatadi. Tizimning asosiy kuchli tomoni – unga davlat tomonidan ustuvor ahamiyat berilishi va byudjet ajratmalarining doimiy o‘shidir. Biroq, moliyalashtirishning asosan markazlashganligi, mahalliy ehtiyojlarga mos kelmasligi va natijaga emas, balki xarajatlarga qaratilganligi asosiy zaif tomonlardir.

Kelajakdagi rivojlanish strategiyasi markazlashtirilgan rahbarlik bilan decentralizatsiyalashgan boshqaruv, davlat kafolati bilan bozor rag‘batlantiruvchi mexanizmlar o‘rtasidagi muvozanatni topishga asoslanishi kerak. Natijaga yo‘naltirilgan byudjetlashtirish, davlat-xususiy sherikligini kengaytirish, mahalliy byudjetlarni mustahkamlash va shaffoflikni oshirish – ana bu yo‘nalishlarda amalga oshiriladigan izchil islohotlar O‘zbekistonning ijtimoiy sohasini moliyalashtirishni yanada samarali, adolatli va barqaror tizimga aylantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Davlat byudjeti ijro etilishi to‘g‘risida hisobot.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). O‘zbekistonning ijtimoiy sohasi: Statistik ma’lumotnoma.
3. Jahon banki. (2022). O‘zbekiston: Ijtimoiy xarajatlar samaradorligini oshirish. Hisobot.
4. OECD. (2020). Integrating Social Services for Vulnerable Groups. Paris: OECD Publishing.
5. Sen, A. (1999). Development as Freedom. Oxford University Press.
6. Mirziyoyev, Sh.M. (2020). O‘zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston.
7. Rasulov, A. (2021). O‘zbekistonda byudjet siyosati islohotlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 3(2), 45-58.
8. Qurbonov, D. (2022). Ta’lim sohasini moliyalashtirishning zamonaviy modellari. Toshkent moliya instituti ilmiy axborotnomasi, 1(4), 22-30.

